

Verscheidene concentratiekampen hadden van een vroeg stadium af z.g. *Aussenkommandos* gekend: tot het 'hoofdkamp' behorende nevenkampen, waar gevangenen voor het verrichten van bepaalde werkzaamheden ondergebracht waren. Naarmate die gevangenen in groter aantallen ter beschikking gesteld werden hetzij van de SS-bedrijven, hetzij van het overige Duitse bedrijfsleven, kwamen er meer van die *Aussenkommandos*, die ook wel als *Nebenlager*, *Zweiglager*, *Aussenlager* of *Arbeitslager* aangeduid werden; hoewel die aanduidingen eigenlijk toepasselijker zijn, willen wij voor die neven- of sub-kampen de term aanhouden die het veelvuldigst in de literatuur gebruikt is: *Aussenkommandos*. Het Auschwitz-complex had er tenslotte 43 (wij tellen daarbij Monowitz niet mee) en van die 43 bevond zich één op honderden kilometers afstand: in Brno (Brünn) in Tsjechoslowakije.¹ Bij Neuengamme behoorden eind '44 63 *Aussenkommandos*, bij Buchenwald 105, bij Dachau zelfs ca. 135, van welke 11 uitsluitend vrouwelijke gevangenen telden. Ravensbrück had toen zijn functie als exclusief *Frauenkonzentrationslager* al lang verloren – in de vroege lente van '41 was naast het vrouwenkamp Ravensbrück² een mannenkamp opgericht waar tot het einde van de oorlog meer dan twintigduizend mannelijke gevangenen ingeschreven zijn; de meesten hunner waren in *Aussenkommandos* ondergebracht. Eind '44 ressorteerden in totaal onder de 'officiële' concentratiekampen (doordat de Duitsers zich uit grote gebieden hadden moeten terugtrekken, waren er toen nog maar 15) meer dan 500 *Aussenkommandos* (er zijn in totaal meer dan 900 *Aussenkommandos* geweest). Tot die 15 kampen behoorde ook een belangrijk nieuw kamp: *Mittelbau*, het grote complex in de Harz waar de V-2's geassembleerd werden; het was aanvankelijk een *Aussenkommando* van Buchenwald geweest. In de literatuur heet het kamp *Mittelbau* als regel 'Dora' – wij zullen die benaming aanhouden. Een zelfstandig kamp werd *Dora* pas in oktober '44. Wij kwamen dit soort afsplitsingen al eerder tegen: Neuengamme en Gross-Rosen waren oorspronkelijk *Aussenkommandos* van Sachsenhausen – er waren overigens, voorzover bekend, geen vaste regels waaruit voortvloeide dat een *Aussenkommando* op een bepaald moment een zelfstandig *Konzentrationslager* werd.

¹ Van Auschwitz uit werd in juli '43 het *Konzentrationslager* Warschau opgericht. De gevangenen hadden als exclusieve taak de ruïnes van het ghetto van Warschau op te ruimen die na de opstand (april-mei '43) overgebleven waren. In het KL Warschau waren in de zomer van '44 nog vijfduizend gevangenen aanwezig.

² Er zijn in Ravensbrück in totaal ca. honderdvijftienduizend vrouwelijke gevangenen ingeschreven; dertienduizend van augustus '39 tot en met juli '42, negenduizend van augustus '42 tot en met juli '43, zes-en-dertigduizend van augustus '43 tot en met juli '44, zeven-en-vijftigduizend van augustus '44 tot en met april '45.